

Pravda alebo Lži (7. časť) - éra Justiniána I. Veľkého

Laura Knight-Jadczyk

Cassiopaea.org

Preklad: NaSeveru.org

Obrázok: Justinián a členovia jeho dvora (Bazilika San Vitale, Ravenna, Taliansko)

Historici pri písaní o dejinách diskutujú nielen o teoretických faktoch, ktoré sú navrhované v kontexte časovej osi, ale aj o prostriedkoch, pomocou ktorých dospeli k svojim myšlienkam. Všeobecne vyvodzujú svoje závery o histórii čítaním „zdrojov“ alebo skorších správ o diskutovanej záležitosti. V niektorých prípadoch ide o výpovede očitých svedkov, v iných o záznamy, ktoré pisárovi povedal svedok atď.

Historici sa snažia rozlišovať medzi „primárnymi“ a „sekundárnymi“ zdrojmi. Primárny zdroj nemusí byť nutne záznam výpovede očitého svedka (aj keď by bolo pekné, keby bol), ale historici ho definujú ako taký, ktorý sa už nedá vystopovať a

zdá sa, že nezávisí od záznamu niekoho iného. Sekundárne zdroje sú tie, ktoré sú v podstate kópiami alebo „prepracovanými“ primárnymi zdrojmi. Často pozostávajú z materiálu z niekoľkých zdrojov zhromaždených spolu s komentárom alebo doplňujúcimi údajmi.

Je zrejmé, že to môže predstavovať problém, ak je primárny zdroj úplne sfalšovaný.

Primárne zdroje môžu oprávnene vyžadovať interpretáciu a hodnotenie; toto je úloha dobrého sekundárneho zdroja za predpokladu, že sa objasní rozdiel medzi zdrojom a interpretáciou. Sekundárne zdroje – analýzy – sú skutočne nevyhnutné pre priemerného čitateľa, ktorý nemusí mať potrebné jazykové, historické a kultúrne pozadie na posúdenie primárnych zdrojov.

Historici však príliš často narábajú so svojimi zdrojmi presne tak, ako to popísal Huysmans, ktorý nám pripomína:

Udalosti nie sú pre človeka s talentom ničím iným ako odrazovým mostíkom nápadov a štýlu, pretože všetky sú zmierňované alebo zhoršované podľa potreby veci alebo podľa temperamentu spisovateľa, ktorý s nimi narába.

Pokiaľ ide o dokumenty, ktoré ich podporujú, je to ešte horšie, pretože žiadny z nich nie je neredukovateľný a všetky sú preskúmateľné. Ak nie sú iba neautentické, je možné neskôr objaviť ďalšie, nie menej nepochybné dokumenty, ktoré im odporujú, a čakať, až budú znehodnotenú odkrytím ďalších, nie menej nepochybných archívov. [Huysmans, 1891, Ch II]

Podme si teraz povedať o cisárovi Justiniánovi. Čitateľ katolíckej encyklopédie objaví nasledujúce chvály Justiniána:

Tridsaťosem rokov Justiniánovej vlády je najbrilantnejším obdobím neskoršej ríše. Plný nadšenia a spomienok na Rím, si vytýčil za úlohu oživiť jeho slávu, cieľ ktorý dosiahol.

Mnohostrannú činnosť tohto úžasného človeka možno zhrnúť do týchto častí: vojenské triumfy, právo, cirkevné zriadenie a architektonická činnosť. Dominantou všetkého je politika obnovy ríše, veľkej, mocnej a jednotnej. [...]

Justinián získal nesmrteľnú slávu aj podnetom, ktorý dal umeniu. Ak je vôbec možno pripísať niektorý štýl jedinému človeku a to, čo voláme byzantskou

architektúrou, teda prinajmejšom vo svojej dokonalej podobe, za svoj vznik vďačí Justiniánovi a architektom, ktorých zamestnal. Jeho stavebná aktivnosť bola úžasná. Pokryl svoju ríšu od Ravenny po Damask nádhernými pamiatkami. Všetky neskoršie stavby na východe a západe boli odvodené od jeho modelov; dve najslávnejšie školy, naša stredoveká (gotika) a moslimský štýl, sú priamymi potomkami Justiniánovej architektúry.

Z jeho mnohých stavieb možno spomenúť dve najslávnejšie, kostol Panny Márie (dnes mešita El-Aqsa) v Jeruzaleme a zďaleka najskvostnejší zo všetkých veľký kostol svätej múdrosti (Hagia Sophia) v Carihrade. Tento kostol obzvlášť, ktorý bol postavený Anthémiom z Tralles a Isidorom z Milétu a vysvätený 27. decembra 537, zostáva vždy jednou z hlavných pamiatok architektúry na svete. [...]

Justinián zomrel v novembri 565. Bol to nepochybne najväčší cisár po Konštantínovi, možno najväčší zo všetkých dlhej línie rímskych cisárov.

Možno si položiť otázku, či vôbec niektorý štát môže vo svojej histórii ukázať tak úžasného vládcu.

Jeho slávna pamiatka po ňom pretrvala celé veka vekov a jeho portrét stále žiari z mozaiky v S. Vitale v Ravenne, kde stojí odetý v tóre a diadéme obklopený svojím dvorom s biskupom po jeho boku, skutočný typ majestátu kresťanského Ríma na Bospore.

Znie to ako skutočný ideál, hm? Samozrejme, všetko nebolo úplne pozitívne, ako uvádza katolícka encyklopédia:

Katolík nemôže aplaudovať cirkevnej politike veľkého cisára, aj keď aj v tomto uznávame snahu štátnika presadzovať mier a úniu v ríši. [...]

Corpus Juris je plný zákonov proti pohanstvu (odpadlíctvo bolo potrestané smrťou), proti Židom, Samaritánom (ktorí začali nebezpečnú vzburu v roku 529), Manichejcom a ďalším kacírom. Vyhlášky štyroch ústredných koncilov boli zapracované do občianskeho práva. Neexistovala tolerancia disentu.

Verný ideálu Carihradu sa cisár pojal ako „kňaz a kráľ“, najvyšší predstaviteľ na zemi vo veciach cirkevných i štátnych. [...]

A počas celej svojej vlády sa dostával do konfliktu s autoritou Cirkvi svojimi

pokusmi o zmierenie monofyzitov. [...] Títo kacíri obsadili Sýriu a Egypt a boli neustálym zdrojom rozkolov a problémov ríše. Justinián bol jedným z mnohých cisárov, ktorí sa ich snažili zmieriť ústupkami.

Justiniánovo cirkevné „zmätenie“ je pripisované jeho manželke:

Jeho manželka Theodora bola tajným monofyzitom; ňou ovplyvnený, sa cisár pri zachovaní Chalcedonu snažil uspokojiť heretikov rôznymi kompromismi. [...] V celom tomto príbehu sa Justinián javí ako prenasledovateľ Cirkvi a zaujíma miesto, nešťastne, medzi semi-monofyzitickými tyranmi, ktorí spôsobili dlhé série hádok a rozkolov, ktoré boli následným účinkom monofyzitizmu. Jeho cirkevná tyrania je tou poľutovaniahodnou stránkou charakteru tak veľkého človeka.

Čo je to monofyzit?

Monofyziti verili, že Ježišova ľudská prirodzenosť bola transformovaná, zahrnutá do božskej prirodzenosti, preto výraz „monofyzit“ alebo „jednoprírodzený“.

Táto myšlienka bola v príkrom rozpore s dogmami prijatými cirkvou, že v Kristovi existuje JEDNA božská Osoba a DVE odlišné povahy: jedna úplne ľudská a druhá úplne božská.

Prvé prípady monofyzitizmu neboli odsudzované a v skutočnosti ich obhajoval rad významných otcov Cirkvi, ako napríklad Cyril. Monofyzitický názor, že Ježiš mal jedinú prirodzenosť, bol nakoniec odsúdený na chalcedónskom koncile (451), ktorý tvrdil, že Ježiš mal v jednej osobe božskú aj ľudskú podstatu. Niektorí sa snažili vyhnúť odsúdeniu ako kacíri tvrdením, že Ježiš mohol mať technicky dve prirodzenosti. Ľudská prirodzenosť bola natoľko zahrnutá Božskou prirodzenosťou, že praktický účinok bol jedinej povahy.

Je ľahké pochopiť, prečo to bol taký citlivý bod. Ak sa za predpokladu Kristus transformoval na božskú bytosť, potom by sa samozrejme mali podobne transformovať aj jeho „dedičia“, tj cisári, a nemohli by byť iba normálnym človekom s nárokmi na inú „božskú podstatu“, ktorú by si mohli podľa ľubovôle obliekať a vyzliekať.

Skutočné schizmatické hnutie monofyzitov sa objavilo až po Druhom konštantínopolskom koncile (553), ktorý vyžadoval prijatie formulácie, o ktorej sa

rozhodlo v Chalcedone, a niektorí ju jednoducho odmietli. Boli to predchodcovia súčasných sýrskych a arménskych pravoslávnych cirkví. V roku 1984 sa patriarcha sýrskej pravoslávnej cirkvi (Mar Ignác Zakka II.) stretol s pápežom Jánom Pavlom II. a spoločne podpísali novú deklaráciu, v ktorej sa uvádza, že rozdiel v ich dogmách je domneľší než skutočný a v konečnom dôsledku vychádza z kultúrnych a jazykových „nedostatkov“.

Vrátíme sa k Justiniánovi k jeho veľkým stavebným projektom:

Tieto veľké podniky si prirodzene vyžadovali veľké náklady. Justiniánovi poddaní sa často sťažovali na vysoké dane; mnoho ľudí v krajinách, ktoré dobyl späť, si myslelo, že sláva toho, že sú ešte raz rímskymi občanmi, bola vykúpená príliš draho, keď si uvedomili, koľko musia zaplatiť rímskej štátnej pokladnici.

Jednou z vecí, ktorou je Justinián najviac preslávnený, bol jeho právny poriadok:

Najtrvalejším dielom Justiniána bola jeho kodifikácia zákonov. Aj to bolo dôležitou súčasťou jeho všeobecnej schémy. Veľká ríša, ktorú znovu dobyl, musí mať silu organizovanej jednoty. Vo vyhlásení o promulgácii jeho zákonov hovorí, že štát spočíva na zbraniach a práve („De Justin. Cod. Confirmando“, vytlačené pred kódexom).

Rozptýlené dekréty jeho predchodcov je potom potrebné zhromaždiť v dobre usporiadanom a úplnom kódexe, ktorý je logicky usporiadaný, aby sa každý rímsky občan mohol okamžite dozvedieť zákon cisárstva o akejkoľvek téme. Táto kodifikácia bola Justinianovým skvelým dielom. Mnoho nových zákonov urobil sám, ale jeho trvalou zásluhou je skôr klasifikácia rozptýlených starších zákonov.

Katolícka encyklopédia prehlasuje, že sa nemôže vyhnúť zmienke o Justiniánovom škandalóznom živote a v podstate z toho viní jeho manželku, pretože bola samozrejme monofyzická:

Súkromný život cisára je trochu zastretý škandálmi povedanými o manželke Theodore. Bola tanečnicou; niet pochyb o tom, že pred sobášom v roku 523 viedla nemorálny život. Bola tiež monofyzickou. Väčšina vedcov však dnes odmieta škandalózne rozprávanie o jej manželskom živote, ktoré uviedol Prokopios vo svojej „Tajnej histórii“. A v januári roku 532, v čase cirkusovej

revolúcie, ktorá takmer stroskotala štát, situáciu zachránila Theodorina odvaha a duchaprítomnosť. Pokiaľ ide o ostatné, mala podiel na celej politike jej manžela; administratíva, diplomacia, cirkevné záležitosti atď., cítili jej vplyv dvadsaťjeden rokov. Ak Justiniána nezneuctila neverou, určite ho priviedla k semi-monofyzitizmu (pozri Diehl, Theodora, imperatrice de Byzance, "Paris, 1904).

Hovorí sa, že vláda Justiniána bola prelomom v neskorej antike. Bolo to obdobie, keď pohanstvo definitívne prehralo svoj dlhý boj o prežitie, a keď sa schizma v kresťanstve medzi východom monofyzitov a chalcedónskym západom stala neprekonateľnou.

Z vojenského hľadiska to znamenalo poslednýkrát, čo mohla rímska ríša dominovať v známom svete. Afrika a Taliansko boli znovu dobyté a prítomnosť bola založená v Španielsku. Keď Justinián zomrel, hranice boli stále nedotknuté, aj keď Balkán bol spustošený niekoľkými nájazdmi a talianske hospodárstvo bolo katastrofou.

Vráťme sa teraz k Prokopiosovi spomenutému vyššie, ktorý svojou „Tajnou históriou“ ohováral Justiniána a Theodora.

Prokopios z Cézarey sa narodil koncom piateho storočia v Palestíne. Nikto nevie, kto boli jeho rodičia alebo kde a ako sa vzdelával. Je známe, že bol kvalifikovaný pre štátnu službu v Byzancii na základe akejsi právnickej a literárnej prípravy. Už v roku 527 n. l. sa stal poradcom, odhadcom a tajomníkom veľkého generála Belisaria, ktorého osudy a ťaženie nasledoval nasledujúcich dvanásť alebo pätnásť rokov.

Prokopiosovi patrí vďaka za jeho opis o vojnách Belisariusu v ôsmich knihách, ktorých bol očitým svedkom. Z toho dve sa zaoberajú perzskou vojnou, dve vandalskou, tri gotickou; Knihu VIII uzatvára všeobecný prehľad udalostí do roku 554 n. l.

Prokopios však písal nielen o vojenských záležitostiach. Je najlepšou autoritou pre históriu Justiniánovej vlády a historik Gibbon vyjadril poľutovanie nad skutočnosťou, že dejiny nasledujúce po Prokopiosovi písali menej inteligentní a bystrí jednotlivci.

Prokopios bol zjavne sčítaný v dielach všetkých najväčších gréckych historikov a

geografov a bol oboznámený s dielami slávnych gréckych básnikov a rečníkov. Ale jeho jedinečná hodnota spočíva v tom, že osobne poznal ľudí, miesta a udalosti, o ktorých písal.

Prokopiosov prístup k jeho úlohe je kritický a nezávislý, aj keď je zrejmé, že sa od neho vyžadovalo, aby potešil svojho zamestnávateľa a určite aj dvor. Jeho správa o „*Justiniánových stavbách*“ bola dokončená v rokoch 558 alebo 559 n. l. Extravagantným spôsobom pripisuje Justiniánovi všetky verejné práce vykonané v celej Východnej ríši za jeho vlády.

Nás zaujíma obzvlášť tretia z jeho kníh. Táto práca je škandálne slávna a veľa sa okolo nej polemizuje, či je autentická a aké boli Prokopiosove motívy pri jej písaní. Táto kniha je najčastejšie známa pod názvom „*Arcana Historia*“ (tajná história). Je doplnkom k ostatným dejinám a prenáša príbeh až do roku 558-9, kde sa prerušuje. Prokopios do nej, rovnako ako na stránky svojho súkromného denníka, vylieva svoju nenávisť voči Justiniánovi a Theodore; ani Belisarius a jeho manželka nie sú ušetrení.

Jeden expert popisuje túto knihu ako „satirický útok na Justiniána“ a Katolícka encyklopédia hovorí:

Je to trpká, zhubná a často obscéna invektíva namierená proti všetkým mocnostiam byzantskej cirkvi a štátu, zjavná oneskorená pomsta neuvážlivého literáta za doživotnú poslušnosť. Nerozlišujúc, násilie brožúry prezrádza vášnivé rozhorčenie spisovateľa, ale kazí mu to však prípad. Autenticita je teraz všeobecne prijatá, avšak po veľkej a nie nestrannej diskusii v sedemnástom a osemnástom storočí („Anecdota“ bola prvýkrát publikovaná v roku 1623).

Mali by sme poznamenať, že Tajná história Prokopiosa nebola publikovaná za jeho života a už vôbec nie za životov tých, o ktorých písal. To do veľkej miery búra teóriu, že išlo o „pomalú pomstu chorého človeka... za doživotnú poddanosť.“ Načo je taká pomsta, ak si ju nemá kto odnieť alebo si ju užiť? Áno, bolo to určite jedovaté a čiastočne pornografické. Po dlhú dobu boli preklady z gréčtiny k dispozícii iba do latinčiny a Gibbon - v kapitole 40 *Úpadok a pád Rímskej ríše* - o Theodore napísal, že „jej umenie musí byť zahalené nejasnosťou učeného jazyka“, a potom citoval pasáž v gréčtine s latinskými komentármi!

Prokopios nám v úvode knihy *Tajná história* hovorí, že poskytne vysvetlenia a

doplňky, ktoré predtým nemohol odhaliť zo strachu z odplaty od Justiniána a Theodory. Pretože predtým aj potom Prokopios písal súhlasne o cisárovi (pamätajte na to, že Tajná história bola utajená), v minulosti sa tvrdilo, že nebol autorom diela. Na základe odborných analýz sa dnes všeobecne uznáva, že to Prokopios skutočne napísal. Text nepreukazuje žiadne faktické rozpory medzi Tajnými dejinami a Prokopovými ďalšími dielami a lingvistická a gramatická analýza z toho robí presvedčivý názor.

Tajná história Prokopiosa je pre náš predmet tak dôležitá, že ju v nasledujúcich kapitolách zopakujem celú. A áno, je to čiastočne pornografické.

Predchádzajúca časť: Pravda alebo Lži (6. časť) - Biblia, kroniky a falšovanie chronológie